

Г.Є. МИХАЙЛИК¹, С.Я. КОНДРАТЮК²

¹Первомайська станція юних натуралістів

вул. П. Тичини, 52, Первомайськ,

Миколаївська обл., 55200, Україна

²Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України

вул. Терещенківська, 2, Київ, 01601, Україна

ПЕРШІ ВІДОМОСТІ ПРО ЛИШАЙНИКИ РЕГІОНАЛЬНОГО ЛАНДШАФТНОГО ПАРКУ «ГРАНІТНО-СТЕПОВЕ ПОБУЖЖЯ»

Ключові слова: лишайники, нові знахідки, регіональний ландшафтний парк «Гранітно-степове Побужжя», Україна.

Ліхенофлора заповідних територій України донині вивчена слабо і нерівномірно [6, 15]. Відсутні відомості про лишайники більшої частини заповідників, заказників, ландшафтних парків, за винятком Лівобережного Лісо-степу України [1]. Останнє стосується також території регіонального ландшафтного парку «Гранітно-степове Побужжя» (РЛП ГСП), що на Миколаївщині.

Територія парку неширокою смугою простягається уздовж правого і лівого берегів Південного Бугу на відстані 60 км від м. Первомайськ до Олександрівської ГЕС, а також охоплює окрему ділянку в районі с. Актове по р. Мертвод. Має цікаву географічну особливість: на правобережжі парк розташований на степових відрогах Подільської височини, на лівобережжі — на відрогах Придніпровської височини. Південний Буг тут тече між високими скелястими берегами, що іноді досягають 100 м заввишки і утворюють унікальну каньйоподібну долину, яка інколи перерізується балками, байраками й поступово переходить до майже рівнинних заплавних ділянок.

Своєрідність рельєфу наклала свій відбиток на місцеву рослинність і ценози, представлені байрачними і заплавними лісами, наскельними дібровами, остепненими схилами, виходами гранітів, водно-болотними комплексами, заплавними луками тощо і мають велику кількість ендемічних і рідкісних видів судинних рослин.

У ліхенологічній літературі відомості щодо Миколаївської обл. досить обмежені, незважаючи на те, що ліхенофлорі континентальної частини степової зони України присвячено чимало праць вітчизняних вчених [2–5, 7, 10–14, 19]. Перші дані про лишайники Миколаївщини знаходимо у невеличкій статті учня О.О. Єленкіна — Є. Лемана, який в 1906 р. написав «Заметку по лишайникам Рацинского лесничества (Вознесенського району, Одесской области)» (нині — Миколаївської) [9]. Загалом за опрацьованими нами літературними джерелами [8, 9, 16–19] в Миколаївській обл. трапля-

© Г.Є. МИХАЙЛИК, С.Я. КОНДРАТЮК, 2004

ються 146 видів. З них на території РЛП ГСП відомо лише чотири види лишайників (*Cladonia strepsilis* (Ach.) Grognot, *Flavoparmelia caperata* (L.) Hale, *Umbilicaria grisea* Hoffm., *Lasallia pustulata* (L.) Hoffm.), що належать до трьох родин класу *Lecanorales*: *Umbilicariaceae*, *Cladoniaceae*, *Parmeliaceae*.

Оже, лишайники РЛП ГСП до останнього часу спеціально не вивчали. Ми наводимо результати спеціального, але, на жаль, короткого обстеження ліхенофлори деяких фітоценозів парку, проведеного у 2001 р. Ми вважаємо, що, оскільки відомості про ліхенофлору парку відсутні взагалі, навіть наші перші дані становлять значний інтерес.

Лишайники досліджували методом короткочасних маршрутних обстежень на гранітних відслоненнях степових схилів у північній та південній частинах парку, що знаходяться між селами Грушівка та Іванівка: у заплавному лісі по правому березі Південного Бугу, в урочищі Полігон Першотравневого лісництва, в байрачному лісі балки Велика Дубова, на відкритих добре освітлених ділянках в околицях с. Грушівка. По лівому березі — у балці Очеретяна (с. Мигія), в околицях с. Куріпчино та санаторію біля м. Південноукраїнськ.

Лишайники зібрано на гранітному кам'янистому субстраті, ґрунтових прошарках між скелями та щебенистому камінні невеликого розміру, на корі дерев, рослинних залишках, а також на стінах з бетонною кладкою (таблиця).

Список лишайників регіонального ландшафтного парку «Гранітно-степове Побужжя»

№ п/п	Вид	Субстрат та екоморфи	Локалітет	Частота трапляння
1	<i>Aspicilia fruticulosa</i> (Eversm.) Flagey**	Гр	Г, П, О, К, ПУ	Ч
2	<i>Caloplaca aurantia</i> (Pers.) J. Steiner	Гр	О, П, К	Ч
3	<i>C. biatorina</i> (A. Massal) J. Steiner**	Гр	К, П, О	Ч
4	<i>C. decipiens</i> (Arnold.) Blomb & Forsell	Б	Г, П, О, ПУ, К	Ч
5	<i>Candelariella vitellina</i> (Hoffm.) Müll. Arg.	К	О, К	ДР
6	<i>Candelariella xanthostigma</i> (Ach.) Lettau	К	К	ДР
7	<i>Cetraria steppae</i> (Savicz) Кдрнеf.#	Г	П	Р
8	<i>Cladonia rangiferina</i> (L.) Nyl.**	Г	Г, К	ДР
9	<i>C. convoluta</i> (Lam.) Anders	Г	О, П, ПУ	ДР
10	<i>C. digitata</i> (L.) Hoffm. **	Г	К, О, П	ДР
11	<i>C. furcata</i> (Huds.) Schrad.	М, Гр	К	ДР
12	<i>C. furcata</i> ssp. <i>subrangiformis</i> (Sandst.) Abbayes**	М, Гр	К	ДР
13	<i>C. macilenta</i> ssp. <i>macilenta</i> Hoffm.**	Гр	О	ДР
14	<i>C. strepsilis</i> (Ach.) Grognot*	Г	К	ДР
15	<i>Dermatocarpon miniatum</i> (L.) Mann.**	ГР	О, Г, П, ВД, К	Р
16	<i>Diploschistes candidisimus</i> (Krempelth.)**	Г	ПУ, К	ДР
17	<i>Evernia prunastri</i> (L.) Ach.	К	Г, П, О, К, ВД	Ч
18	<i>E. mesomorpha</i> Nyl.**	К	ВД, К	ДР
19	<i>Flavoparmelia caperata</i> (L.) Hale*	Гр, К	Г, К	ДР
20	<i>Hypogymnia tubulosa</i> (Schaer.) Hav.**	К	К, Г, О, П	Ч

№ п/п	Вид	Субстрат та екоморфи	Локалітет	Частота трапляння
21	<i>H. farinacea</i> Zopf**	К	П, К	ДР
22	<i>H. physodes</i> (L.) Nyl.	К	К, Г, ПУ, О	Ч
23	<i>Imshaugia aleurites</i> (Ach.) S.F. Meyer**	К	П	Р
24	<i>Lasallia pustulata</i> (L.) Hoffm.#	Гр	О, К, Г	Р
25	<i>Lecanora muralis</i> (Schreb.) Rabenh.	Гр	Г, П, О, К, ПУ	Ч
26	<i>Leprocaulon microscopicum</i> (Vill.) Gams ex D. Hawksw.**	Гр	О, К	Р
27	<i>Lepraria incana</i> (L.) Ach.**	Гр	К, Г, П	ДР
28	<i>Melanelia elegantula</i> (Zahlbr.) Essl.**	К	К	ДР
29	<i>M. exasperatula</i> (Nyl.) Essl.**	К	П, Г	ДР
30	<i>M. subaurifera</i> (Nyl.) Essl.**	К	О, Г, К	ДР
31	<i>Neofuscelia ryssolea</i> (Ach.) Essl.	Г	К, ПУ	ДР
32	<i>Parmelia saxatilis</i> (L.) Ach.**	Гр	К, Г, П	Ч
33	<i>P. sulcata</i> Taylor	К	К, О, Г, ПУ,	Ч
34	<i>Parmeliopsis ambigua</i> (Wulfen) Nyl.**	К	К	ДР
35	<i>Peltigera canina</i> (L.) Willd.**	Г	К, Г	Р
36	<i>P. rufescens</i> (Weis) Humb.**	Г	Г, П, К	ДР
37	<i>Phaeophyscia nigricans</i> (Flurke) Moberg	К	О, К, П, Г	Ч
38	<i>Physcia adscendens</i> (Fr.) H. Olivier	К	К, Г, О, ПУ	Ч
39	<i>Ph. aipolia</i> (Ehrh. ex Humb.) Furnr.**	К	К, ПУ, О, Г, П	Ч
40	<i>Ph. caesia</i> (Hoffm.) Furnr.	К	К, ПУ, О, Г, П	Ч
41	<i>Ph. stelaris</i> (L.) Nyl.	К	К	ДР
42	<i>Ph. tenella</i> (Scop.) DC.	К	О	ДР
43	<i>Pleurosticta acetabulum</i> (Neck.) Elix & Lumbsch	К	Г	ДР
44	<i>Pseudoevernia furfuracea</i> (L.) Zopf**	К	Г, Л, К	ДР
45	<i>Ramalina farinacea</i> (L.) Ach.**	Гр	Г	ДР
46	<i>R. polymorpha</i> Ach.	Гр	К, О, П, Г	Ч
47	<i>R. fraxinea</i> (L.) Ach.	К	К, О, П, ПУ	Ч
48	<i>R. pollinaria</i> (Westr.) Ach.**	К	К	Р
49	<i>R. calicaris</i> (L.) Fr.**	Гр	Г	Р
50	<i>R. capitata</i> (Ach.) Nyl.**	К	О	Р
51	<i>Rhizocarpon geographicum</i> (L.) DC. ap. Lam. & DC.**	ГрР	Г, П, К, О, ПУ	Ч
52	<i>Umbilicaria grisea</i> Hoffm.*	Гр	Г, П, К, О, ПУ	Ч
53	<i>Usnea hirta</i> (L.) F.C. Weber ex F.A. Wigg.**	К	К	Р
54	<i>Xanthoparmelia conspersa</i> (Ehrh. ex Ach.) Hale	К	Г, О	Ч
55	<i>Xanthoria parietina</i> (L.) Th. Fr.	К	Г, П, К, О, ПУ	Ч
56	<i>X. polycarpa</i> (Hoffm.) Rieber	К	К, П, Г, О	ДР

Примітки. * — види, відомі з літературних джерел, ** — нові для ліхенофлори Миколаївської обл., # — занесені до Червоної книги України. **Субстрати:** Б — бетон, Г — ґрунт, Гр — граніт, К — кора, М — мохи. **Локалітети:** Г — околиці с. Грушівка, П — урочище Полігон, ВД — балка Велика Дубова, О — балка Очеретяна, К — с. Курпичино, ПУ — санаторій біля м. Південноукраїнськ. **Частота трапляння:** Ч — часто, Р — рідко, ДР — дуже рідко.

Список видів ми наводимо за зразком другого чекліста лишайників, ліхенофільних і споріднених грибів України [21] за сучасною системою [22].

У цілому на території РЛП ГСП виявлено 56 видів лишайників, 52 з яких є новими для неї.

На гранітних відслоненнях значне проективне покриття та висока частота трапляння були зареєстровані для таких видів, як *Aspicilia fruticulosa*, *Caloplaca aurantia*, *C. biatorina*, *C. decipiens*, *Lecanora muralis*, *Parmelia saxatilis*, *Ramalina polymorpha*. Деяко рідше і з набагато меншим проективним покриттям траплялись *Candelariella xanthostigma*, *Cladonia macilenta*, *C. convoluta*, *C. digitata*, *C. furcata*, *C. furcata* ssp. *subrangiformis*, *Umbilicaria grisea*, *Xanthoria polycarpa*.

На ґрунтових прошарках між скелями та невеликому камінні, на рослинних залишках зібрано *Diploschistes candidissimus*, *Cetraria steppae*, *Cladonia pyxidata*. *C. steppae* є рідкісним видом, занесеним до Червоної книги України. Його зростання на території РЛП ГСП вказує на існування залишків природних остепнених схилів. До списку рідкісних можна віднести і занесений до Червоної книги України вид *Lasallia pustulata*, який доволі часто трапляється по всій території парку у вигляді невеликих скупчень сланей на вертикальних поверхнях гранітних відслонень.

На корі *Quercus robur* знаходилося багато листуватих і кушистих лишайників: *Hypogymnia tubulosa*, *H. physodes*, *Melanelia elegantula*, *M. exasperatula*, *M. subaurifera*, *Imshaugia aleurites*, *Parmelia saxatilis*, *Phaeophyscia nigricans*, *Physcia adscendens*, *P. aipolia*, *Parmeliopsis ambigua* та ін. На корі *Acer tataricum*, що досить часто трапляється на досліджуваній території, як з північного, так і з південного боку дерева на висоті 1,5–3,0 м від землі виявлено *Usnea hirta* — нехарактерний для цієї місцевості вид, відомий з лісових зон Лісостепу, Карпат, Гірського Криму.

У заплавлених і байрачних лісах, у затінених місцях передусім на вертикальних оголеннях граніту можна побачити зелені розростання *Lepraria incana*. Значна видова різноманітність кушистих лишайників роду *Ramalina* зареєстрована на яскраво освітлених ділянках каміння (*R. polymorpha* та *R. capitata*) та стовбурах дерев (*R. farinacea*, *R. fraxinea*, *R. pollinaria* та *R. calicaris*).

Дуже цікавою була знахідка *Leprocaulon microscopicum*, що трапляється лише у декількох локалітетах у затінку на гранітних скелях, особливо уздовж тріщин. А.М. Окснер [16] наводив цей вид лише для Закарпатської обл., а О.Є. Ходосовцев [20] — із заповідника «Мис Март'ян» на деревині *Juniperus excelsa*. *Cladina rangiferina* — дуже поширений вид у лісовій зоні, є досить рідкісним у лісостеповій та степовій. До останньої належить територія РЛП ГСП.

На території парку було виявлено локалітет із масовим розвитком *Xanthoria parietina*, що займає територію близько 100 м² і тягнеться вузькою смугою уздовж Південного Бугу (30 м від берега) в околицях с. Грушівка. Лишайники розміщувались на кущах *Sambucus nigra* із 100%-м покриттям, чим створювали суцільний яскраво-жовтий фон на схилі крутістю 45°.

У заплавному лісі на великій гранітній брилі в 5 м від урізу води було знайдено найбільше розростання *Peltigera rufescens* (до 8 м²), який на всій іншій досліджуваній території траплявся зрідка невеликими групами до 0,08 м². Рід *Peltigera* представлений також іншим видом — *P. canina*.

Нашими дослідженнями підтверджена наявність чотирьох видів лишайників (*Cladonia strepsilis*, *Flavoparmelia caperata*, *Lasallia pustulata* — вид, занесений до Червоної книги України, *Umbilicaria grisea*) на території РЛП ГСП, які наводяться у літературних джерелах. Загалом ми наводимо 52 види лишайників, що є новими для території парку, з них 29 видів — вперше для Миколаївської обл., а 2 види (*Cetraria steppae* та *Lasallia pustulata*) представлені у Червоній книзі України (таблиця).

У зв'язку з тим, що на території парку трапляється значна кількість ендемічних представників судинних рослин, можна передбачити, що територія РЛП ГСП порадує нас несподіваними знахідками спорових рослин, зокрема лишайників, що дасть змогу вагомо поповнити список лишайників Миколаївської обл. і України у цілому.

1. Байрак И.М. Лишайники природо-заповідних територій Лівобережного Лісостепу України // Укр. ботан. журн. — 1993. — 50, № 1 — С. 167—169.
2. Блюм О.Б. До флори лишайників Велико-Токмацького району Запорізької області // Укр. ботан. журн. — 1962. — 19, № 3. — С. 104—107.
3. Еленкин А.А. Лишайниковые формации в Крыму и на Кавказе // Тр. СПб. о-ва естествоиспытат. — 1901. — 32, вып. 1. — С. 1—10.
4. Коваленко Л.И. К изучению лишайников Приазовской части Азово-Подольского кристаллического массива // Акт. вопр. соврем. ботан. — Киев: Наук. думка, 1977. — С. 200—202.
5. Коваленко Л.И. Нові і цікаві літофільні лишайники з Донецької і Запорізької областей // Укр. ботан. журн. — 1976. — 33, № 5. — С. 502—506.
6. Кондратюк С.Я., Навроцька І.Л., Ходосовцев О.Е. Сучасний стан вивченості лишайників на природозаповідних територіях рівнинної частини України // Укр. ботан. журн. — 1998. — 55, № 4. — С. 436—444.
7. Кондратюк С.Я., Солонина Е.Ф. Аннотированный список лишайников равнинной части Украинской ССР. — Киев, 1990. — 60 с.
8. Кондратюк С.Я. Ліхенофільні гриби України // Вивчення різноманітності мікобіоти України (ліхенофільні, септорієві та пукцинівєві гриби) / С.Я. Кондратюк, Т.В. Андріанова, Ю.Я. Тихоненко. — К.: Фітосоціоцентр, 1999. — С. 8—43.
9. Леман Ю.А. Заметка по лишайникам Рацинского лесничества // Изв. СПб. ботан. сада. — 1906. — 8, № 2. — С. 61—68.
10. Навроцька І.Л. Лишайники гранитных обнажений Николаевской области УССР // Вопр. физиол., цитол. и флоры Украины. — Киев: Наук. думка, 1974. — С. 75—76.
11. Навроцька І.Л. Редкие виды лишайников Николаевской области УССР // Нов. системат. высш. и низш. раст. — Киев: Наук. думка, 1974. — С. 123—126.
12. Нордман А. Описание Одесского сада. — Одесса, 1848.
13. Оксер А.М. Взаємовідношення між лишайниками в літотичних угрупованнях степових заповідників України // Укр. ботан. журн. — 1961. — 18, № 6. — С. 64—73.
14. Оксер А.М. Епілітні угруповання лишайників степового заповідника «Кам'яні Могили» на півдні України // Укр. ботан. журн. — 1962. — 19, № 1. — С. 72—83.
15. Оксер А.М. Історія ліхенологічних досліджень на Україні // Укр. ботан. журн. — 1967. — 24, № 5. — С. 74—86.

16. Окснер А.М. Флора лишайників України. — К.: Наук. думка, 1968. — 500 с.
17. Окснер А.М. Флора лишайників України. — К.: Наук. думка, 1993. — 541 с.
18. Червона книга України. — К.: УЕ ім. М.П. Бажана, 1996. — 606 с.
19. Ходосовцев О.Є. Лишайники Причорноморських степів України. — К.: Фітосоціоцентр, 1999. — 236 с.
20. Ходосовцев О.Є. Анотований список лишайників заповідника «Мис Март'яна» (Україна) // Укр. ботан. журн. — 2002. — 59, № 1. — С. 64—71.
21. Kondratyuk S.Ya., Khodosovtsev A.Ye., Zelenko S.D. The second checklist of lichen-forming, lichenicolous and allied fungi of Ukraine. — Kiev: Phytosociocentre, 1998. — 180 p.
22. Hawksworth D.L., Kirk P.M. et al. Dictionary of the fungi by Ainsworth & Bisby's. Eighth Edition. — Egham: CAB International, 1995. — 616 p.

Рекомендує до друку

Надійшла 04.08.2003

І.О. Дудка

Г.Е. Михайлик¹, С.Я. Кондратюк²

¹ Станція юних натуралістів, г. Первомайск, Николаевская обл.

² Інститут ботаніки ім. Н.Г. Холодного НАН України, г. Київ

ПЕРВЫЕ ДАННЫЕ О ЛИШАЙНИКАХ РЕГИОНАЛЬНОГО ЛАНДШАФТНОГО ПАРКА «ГРАНИТНО-СТЕПНОЕ ПОБУЖЬЕ»

Сообщается о находке 56 видов лишайников на территории недавно созданного регионального ландшафтного парка «Гранитно-степное Побужье» (Николаевская обл.). 29 видов обнаружены впервые для Николаевской обл., 52 — для территории парка. Отмечено произрастание редких в этом регионе видов, занесенных в Красную книгу Украины: *Cetraria steppae* и *Lasallia pustulata*, а также *Leprocaulon microscopicum*, *Usnea hirta* и *Cladina rangiferina*.

Г.Е. Михайлик¹, С.Я. Кондратюк²

¹ Station young naturalists, Pervomaysk, Mykolaiv oblast

² M.M. Kholodny Institute of Botany, National Academy of Science of Ukraine, Kyiv

FIRST DATA ON LICHENS OF «GRANITE-STEPPE POBUZHZHYA» REGIONAL LANDSCAPE PARK

56 lichen species are reported from the recently created Regional Landscape Park «Granite-Steppe Pobuzhyya» (Mykolaiv oblast, Ukraine). There are the first records of 29 lichen for the Mykolaiv region, 52 lichen species for the Regional Landscape Park Granite-Steppe Pobuzhzhyya. The are also some rare lichen species such as Red Data Book species *Cetraria steppae* and *Lasallia pustulata*, as well as *Leprocaulon microscopicum*, *Usnea hirta*, and *Cladina rangiferina*.